

*A Hatvany család
legendás öröksége*

☞ HATVANY HELGA ☞

VIHAROS IDŐK

Libri

☞ HATVANY HELGA ☞

VIHAROS IDŐK

A Hatvany család legendás öröksége

részlet

Libri
Kiadó

© 2023 Hatvany Helga
© 2023 Libri Könyvkiadó, Budapest
A könyvben szereplő, másképp nem jelölt fotók a szerző magántulajdonai.

Borítóterv © Féder Márta

ISBN 978 963 604 317 9

Felelős kiadó Gyuricza Eszter
Felelős szerkesztő Bárdos Zsuzsa
A szöveget gondozta Varga Anita
Műszaki szerkesztő Széplaki Gyöngyi

Elektronikus változat:
eKönyv Magyarország Kft.
www.ekonyv.hu
Készítette Ambrose Montanus

1. FEJEZET

SÓ

„A tenger sós” – mondta. „Sós? Hogy lehet az egész tenger, egy ilyen hatalmas víz tele sóval?” – tűnődtem, magam elé képzelve egy óriást a *Gulliver utazásai* című meséből, amint egy sótartóval a kezében gázol a vízben. Láthatom majd a sót, amikor megérkezünk a strandra? Megízlelhetem úszás közben? Sós marad a bőröm, miután kijövök a vízből? Zsenge elmém telis-tele volt kérdéssel és zűrzavarral, de leginkább várakozással.

Gyönyörű nyári nap volt 1965-ben, amikor szüleimmal együtt beszálltam egy Caravelle típusú sugárhajtású gépbe a Paris-Le Bourget repülőtéren. Izgatottan vártam a Földközi-tengerrel való találkozást. Útban a francia Riviérára apám rámutatott a legfontosabb különbségekre a tenger és a Balaton között. Elmagyarázta, hogy a tenger sokkal nagyobb és mélyebb, és mindig hullámos, nem úgy, mint a Balaton, amely szélcsendben tükörsimának látszik. Lenyűgözött az a gondolat, hogy a tengervíz sós. Nehezen tudtam elképzelni. Ahogy gépünk ereszkedett a Nizza Côte d’Azur repülőtér felé, arcom szinte az ablakra tapadt. Végre saját szememmel láthattam a gyönyörű kék tengert. A víz csillogó felszínét felkavarta a szél. Ámulatba ejtett a látvány. Apám gyengéden a vállamra tette a kezét, amint áthajolt az üléséről, hogy mindketten élvezhessük a kilátást. Egy varázslatos

dolgot felfedező kisgyermek lelkesedésével mutatott a hullámok tetején táncoló fehér fodrokra, és így szólt: „Nézd csak, anyukám! Ott a só.” Négy és fél évesen semmi okom nem volt arra, hogy kételkedjek benne. Minden szavát szó szerint vettem, nem azért, mert nagyon okos volt – bár tényleg az volt –, hanem azért, mert az apám volt. Egy másodpercre sem merült fel bennem, hogy esetleg viccel. Sosem fogom megtudni, hogy vajon észrevette-e abban a percben, hogy komolyan vettem, de tulajdonképpen mindegy. Ez egy tökéletes pillanat volt, az egyik első, tiszta emlékem kettőnkéről.

Apámmal Párizsban 1965-ben

Apám gyakran szólított anyukámnak. Ez a becenév a szeretet jele volt, nem mintha szükségem lett volna egy nyilvánvaló tény szóbeli

megerősítésére. Tudtam, hogy imádott, mint ahogy ő is tudta, hogy imádom. Ő volt a világmindenségem középpontja. Jelenlétében teljes biztonságban éreztem magam, boldog és elégedett voltam. Kiskoromban semmit sem tudtam arról, hogy miként nőtt fel, milyen élmények és környezeti hatások formálták azzá az emberré, akit apámként ismertem meg. Csak évtizedekkel később kezdtem lassan lehámozni a történet számtalan rétegét, kibogozni néhány csomót annak reményében, hogy összerakjak egy mozaikot, válaszokat találok kérdéseimre, megfejtsék apám lenyűgöző, rendkívül összetett, és gyakran ellentmondásos személyiségének rejtélyeit.

Hatvany József 1926-ban született Budapesten. Családja az egyik legvagyonosabb, legkiemelkedőbb és nagy tiszteletnek örvendő magyar–zsidó dinasztia volt a második világháború előtt. Amellett, hogy kivételesen sikeres gyárosoknak bizonyultak, felmenői jelentős szerepet játszottak a magyar kulturális életben mint írók, művészek és legendás hírű mecénások.

A család hírneve túlélte a vagyonát. A Deutsch, később Hatvany-Deutsch, és végül Hatvany családnév széles körben ismert maradt évtizedekkel a második világháború után, még az azt követő kommunista rendszerben is. Gyerekkoromban sokan kérdezték, hogy vajon *abból* a Hatvany családból származom-e. Néhány barátom ragaszkodott hozzá, hogy az 1970-es években bárónőnek szólítson, mintha téli álmából szeretnék volna felébreszteni ezt az arisztokratikus címet, miközben mindannyian tudtuk, hogy az már örökre elveszett. Tizenévesként elszántan próbáltam beilleszkedni a környezetembe –

különösen egy olyan társadalomban, ahol a hajdani burzsoáziát osztályellenségnek tartották –, így kellemetlenül éreztem magam ezzel a címkével. Ugyanakkor mindig büszke voltam arra, hogy *azon* Hatványak egyike lehetek.

De először egy kitérőt kell tennem. Ahhoz, hogy fényt derítsünk apám örökségére és hátterére, utazásunk megkezdéséhez egészen a XVIII. századig kell visszamennünk.

2. FEJEZET

Cukor

Az 1700-as évek végén négyszeres dédnagyapám, Deutsch Ábrahám elhagyta szülővárosát, Kőszegét, és az ország túloldalára, Aradra költözött. Röviddel megérkezése után nyitott egy kis vegyesboltot. Arad volt a magyar gabonatermelés központja, így Ábrahám hamar lehetőséget látott vállalkozása bővítésére. A napóleoni háborúk alatt, a XIX. század elején, érdeklődése a gabona felé fordult, hogy elláthassa a francia hadsereget ezzel a fontos élelmiszerforrással.

Fia, Deutsch Ignác fiatalon csatlakozott a családi üzlethez. Mire 1822-ben tizenkilenc éves lett, már kulcsszerepet játszott egy olyan cég megalapításában, mely Dél-Magyarország egyik legtekintélyesebb terménykereskedelmi vállalkozásává fejlődött. Ignác felesége, Adelsberg Teréz szintén egy sikeres zsidó terménykereskedő családból származott. Nagy valószínűséggel egy elrendezett házasságról volt szó, de ez csak spekuláció. Amennyiben ez tényleg egy kiszámított üzleti egyesülés lett volna, családom történetében talán ez volt az első a sok közül.

Sikerein fellelkesülve és többre vágyva Ignác kitágította látókörét. A magyar biztosítási üzletág egyik úttörője lett. 1843-ra kulcsszerepet foglalt el az Aradi Első Takarékpénztárban.

Ignácnak és Teréznek négy gyereke született: József, Bernát, Róza és Ernesztin. József és Bernát egyaránt csatlakozott a családi üzlethez, de

Bernát volt az, aki valóban apja nyomdokaiba lépett. Már zsenge tizenöt éves korától aktívan részt vett a vállalkozásban, de hivatalosan csak 1846-ban lett apja üzleti partnere, amikor betöltötte huszadik életévét.

Magyarország közlekedési rendszere gyorsan fejlődött, egyre több vasút és gőzhajó állt rendelkezésre az áruszállításhoz, és Pest mint nagyváros, az ország gabonakereskedelmi központjává vált. Deutsch Ignác meglátta a lehetőséget, és úgy döntött, hogy a cég központját áthelyezi Aradról Pestre. 1856-ban fiával, Bernáttal megalapította a Deutsch Ignác és Fia céget, egy terménykereskedő vállalkozást, mely nagykereskedelmi jogokat kapott Pest városának előjáróitól. Megvettek egy épületet a Nádor utcában, a város szívében. A Nádor utcai ház a Deutsch Ignác és Fia cég központja lett, de egyben a család új, magánrezidenciájaként is szolgált, miközben az aradi részleget továbbra is fenntartották.

1864-ben új fejezet kezdődött a családi vállalkozás történetében, amikor Deutsch Ignác és Fia tőzsdén bejegyzett céggé vált. A terménykereskedés központja áthelyeződött vidékről Pestre, és a városban található egyetlen említésre méltó malom már nem volt képes ellátni a virágzó gabonaüzletet. A Deutsch család más vállalkozókkal összefogva megalapította az Első Budai Gőzmalom Társulatot és a Concordia Gőzmalmot. Üzlettársaik közül legtöbben már rokonságban álltak a Deutsch családdal mint házastársak, unokatestvérek vagy sógorok.

Három évvel később, 1867-ben, Deutsch Ignác ismét bizonyóságot adott kiemelkedő vállalkozói készségéről. Földbe fektette pénzét, ezzel kikövezve az utat a következő generációk vagyonához. Megvásárolt egy

húszhektáros birtokon álló barokk kastélyt Hatvan városában, Pesttől körülbelül 60 km-re, épp akkor, amikor a két várost összekötő vasútvonal építése befejeződött. Ez a pazar, harminckét szobás ház, amelyet joggal nevezhetünk kastélynak, nagy szerepet játszott a család életében egészen a II. világháborúig.

*A Hatvany-kastély, Hatvan, 1910-es évek
(A Hatvany Lajos Múzeum jóvoltából)*

Deutsch Ignác 1873-ban halt meg, ugyanabban az évben, amikor Magyarország hajdani fővárosa, Buda, egyesült Óbudával és Pest városával, létrehozva egy új világvárost, Budapestet. Ignác egy rendkívül virágzó céget hagyott hátra, Deutsch Ignác és Fiát, valamint a Concordia Gőzmalmot, több mint tízezer hektár földet, a hatvani kastélyt, több további birtokot Aradon és környékén, valamint Budapesten.

1873 súlyos pénzügyi válságot hozott az Osztrák–Magyar Monarchiára, és depressziót Európára és Észak-Amerikára, mely

eltartott az évtized végéig. Az 1873-as pénzügyi összeomlás sok üzleti vállalkozást ellehetetlenített. Ebben a zűrzavarban Ignác fia, Bernát vette át a cég kormánykereket fivére, József segítségével. Olyan árucikkkel kereskedtek, ami elengedhetetlen volt még a gazdasági válság idején is: gabonával. A Deutsch család jelentős mennyiségű mozgatható tőkével rendelkezett, és nem futamodott meg a kockázatvállalástól sem. Amikor a cégek többsége kénytelen volt eladni részvényeit, a család elkezdett vásárolni. Az évtized végére az ország tőkéjének legnagyobb része csupán egy maroknyi vállalkozó kezében koncentrálódott, ezek egyike volt a Deutsch család. Deutsch Bernát Budapest legvagyonosabb adófizetői közé tartozott. Váltóbírói szerepet töltött be az Osztrák Nemzeti Bank pesti fiókjában és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankban, és igazgatósági tagja volt a Magyar Jelzáloghitelbanknak, az Egyesült Budapesti Fővárosi Takaréknak, és a Salgótarjáni Kőszénbánya részvénytársaságnak.

1879 jelentős mérföldkő volt a család történetében, ugyanis Ferencz József osztrák császár és magyar király ekkor emelte nemesi rangra Bernátot és fivérét, Józsefet.

A cukor repítette fel a Deutsch családot a gazdasági sztratoszférába. A tropikus és szubtropikus éghajlatú országokból származó nádcukor akkoriban ritka, egzotikus luxuscikknek számított, amelyre nagy kereslet volt Európában. Az 1800-as évek elején, a napóleoni háborúk alatt, a Karib-térségből érkező szállítmányok útját elvágta az angol hajózási blokádnak. Európa kontinentális részén ekkor lendült fel a cukorrépa-termelés.

Az első cukorgyár, melyet Deutsch Bernát és fivére, József vásárolt 1879-ben, Nagysurányban volt, a hajdani Osztrák–Magyar Monarchia területén, a mai Szlovákiában. A következő nemzedék két tagja, József fia, Sándor és Bernát fia, dédnagyapám, ifjabb Deutsch József hamarosan csatlakozott a vállalkozáshoz. Bárcsak kreatívabbak lettek volna őseim a keresztnevekkel, minthogy ismételten felhasználják a Bernátot és a Józsefet, váltogatva őket minden második nemzedékben. Ez a gyakorlat kétségkívül megnehezíti a navigálást családfám labirintusában.

Sándor és József egyaránt nagyon tehetséges vállalkozónak bizonyult. Jobbnál jobb üzleti döntések és befektetések követték egymást, miközben sikeresen bővítették a család cukor- és gabonabirodalmát.

Kétségtelenül Sándor volt a legbriliánsabb üzletember az egész családban. Gazdasági tanulmányai befejezése után hamarosan bontogatni kezdte szárnyait. 1879-re nagybátyjával, Bernáttal együtt már társtulajdonosa volt a Deutsch Ignác és Fia cégnek, és mélyen érintett volt a cukortermelés beindításában a nagysurányi gyárban. Nagymértékű rugalmassággal közelítette meg a piacot és annak állandóan változó igényeit. Született kockázatvállaló volt, igazi vállalkozó a szó minden értelmében.

Sándor nemcsak az üzletben vállalt kiszámított kockázatokat, hanem a magánéletében is. Bármilyen botrányosnak is tűnik, feleségül vette elsőfokú unokatestvérét, Emmát. Három gyerekük született: Lajos, Ferenc és Irén.

Az 1880-as évek végén Sándor és unokatestvére, József megkezdte egy hatalmas gyár építését a családi birtokon Hatvanban, ahol egy éven

belül megindult a cukortermelés. Alig egy évtized múlva ezt két további cukorgyár követte, az egyik Sárváron, a másik Oroszkán. Sándor a Magyar Cukorgyárak Egyesülésének elnöke lett.

Üzleti sikereinek elismeréseként a Deutsch család 1879-ben engedélyt kapott Ferencz József császártól a Hatvany-Deutsch kötőjeles név viselésére.

A XX. század hajnalán a Hatvany-Deutsch család az összes jelentős budapesti bank igazgatótanácsában képviseltette magát. Sándor irányítása alatt a családi vállalkozás kizárólagos tulajdonosa lett a Concordia Gőzmalomnak, fő részvényese további öt gőzmalomnak, a Gabona Trösztnek, számos banknak és öt cukorgyárnak. Hatvany-Deutsch Sándort az ország negyedik leggazdagabb embereként tartották számon. 1902-ben társalapítója volt a Magyar Gyáriparosok Egyesületének, melynek ő lett az első elnöke.

1908-ban Ferencz József császár bárói címet adományozott dédapámnak, Hatvany-Deutsch Józsefnek és egész családjának, beleértve élő és jövőbeli leszármazottjait is. Hatvany-Deutsch Sándor, családjával és leszármazottjaival együtt két évvel később részesült ebben a rangban. Immár a Hatvany-Deutsch család minden tagja jogosult volt kitenni a neve elé a nemének megfelelő címet: báró vagy bárónő. Ezen túlmenően a család kapott egy címert is a hozzávaló listával, melyben az uralkodó hosszasan részletezte annak minden lehetséges és javasolt megjelenítési módját. Ezt a megtiszteltetést a Hatvany-Deutsch család hűsége, hazafisága, szorgalma, továbbá társadalmi, gazdasági és jótékonyági hozzájárulásának elismeréseként érdemelte ki.

A család hatalmas – 1910-re közel húszezer hektáros – mezőgazdasági birtokai elsősorban a cukorgyárak és a malmok ellátását szolgálták, biztosítva a helyben termesztett cukorrépát és gabonát, de más mezőgazdasági vállalkozásokban – mint például egy erőtakarmánygyár és a Hatvani Növénynemesítő részvénytársaság – is szerepet játszottak. Az 1930-as évek elején a családi üzlet ismét bővült, ezúttal a nagyon sikeres Hatvani Paradicsomkonzerv-gyárral. A Deutsch Ignác és Fia cégnek számos más iparágban is voltak érdekeltségei.

Magyarország azon kevés országok egyike volt Európában, ahol a feudalizmus maradványai még a XX. század elején is elidőztek. Míg sok földbirtokos és korai gyáriparos rossz hírnévre tett szert az alkalmazásában lévő földművelő paraszttal és gyári munkásokkal való bánásmódja és visszaélései miatt, a Hatvany-Deutsch családot széles körben kedvelték és becsülték a helybeliek Hatvanban és a környező településeken. Úgy ismerték őket, mint akik elég jól bántak az alkalmazottaikkal, és különböző adományokkal járultak hozzá sok jótékony célhoz, segítve azokkal a rászorulókat. Akár ételt, tejet vagy ruhaneműt adtak a munkásaiknak, akár karácsonyi csomagokat osztottak szét köztük, akár kulturális rendezvényeket szerveztek, akár a város fejlesztését támogató pénzadományokról volt szó, a Hatvany-Deutsch család nagylelkűségét gyakran emlegették a helyi újságok. Sándor végrendelete – egyéb jótékony célú adományok közt – tartalmazott egy alapítványt, amely támogatta a Deutsch Ignác és Fia cégben dolgozók özvegyeit és árváit, az aradi izraelita hitközség

árvaházát, és egy jelentős adományt az izraelita kórház női szárnyának építésére.

Amikor Sándor 1913-ban meghalt, a *Pester Lloyd* című újság egy teljes oldalt szánt a nekrológiájára. Rokonai Münchenből, Cannes-ból, Monte-Carlóból és Kairóból érkeztek a temetésre. Sándor az üzletnek szentelte életét. Az üzletet egy nagy játéknak tekintette, melynek sikerét nem kizárólag a profit mértékében, hanem a kockázatvállalás örömeiben is látta.

Három generáció alatt egy koldusból királyfi történet bontakozott ki. Egy sarki vegyesboltból egy ipari birodalom jött létre. Családnevünk átalakulása is befejeződött. Amint felmenőim neve egyé vált Hatvan városával, a következő nemzedék vezetéknevéből fokozatosan kikopott a kötőjeles *Deutsch*, és helyette a leegyszerűsített *Hatvany* nevet kezdték használni.

A család története nem mindig maradt hű a hatalmas ipari vállalkozás építéséhez. Sándor gyerekei – apjuk üzleti zsenialitása ellenére – más életre vágytak. Legidősebb fia, Bandi kivételével, József leszármazottjai is saját utat követtek ki maguknak.

3. FEJEZET

Pompa

Hatvany-Deutsch József felesége, Fanni dédnagyanyám az elegancia és a luxus megtestesítője volt, igazi szimbóluma annak, hogy mit jelentett egy vagyonos bárónőnek lenni az 1900-as évek elején Magyarországon. Fanni híresen szigorú volt, mindenki tartott tőle, a család legdominánsabb női tagjaként vonult be a történelembe.

Apám nem ismerhette meg nagyapját, Józsefet, mivel ő már az I. világháború előtt meghalt, de jól emlékezett nagyanyjára. Kisgyerekként gyakran meglátogatta Fannit a Werbőczy utca 7. szám alatti pazar villájában – ma Táncsics Mihály utca – a budai Várban.

A Hatvany-palota – Fanni dédnagyanyám háza a budai várnegyedben – ma a Zenetudományi Intézet, 2009

Apám unokanővére, Mariella, aki Fanni házában nevelkedett, így ábrázolja a ház részleteit:

Nagyanyám díszes barokk és rokokó stílusban dekorálta újra és bútorozta be a házat. Háromemeletes villa volt nyolc magas ablakkal az utca frontján, és egy hatalmas kapuval, melyen behajthatott egy autó is. A kapun volt egy kisebb ajtó, melyet gyalogosok használtak. Ez a kapu egy belső udvarra vezetett, és a család lakosztályaihoz. A belső udvar túloldalán lévő ajtó egy kis kertre nyílt, kilátással a Dunára. Az ilyen méretű házakat gyakran nevezték palotának.

Az udvar két oldalán, az utcai szinten volt az a lakrész, ahol anyám és én laktunk. A másik két oldalon voltak a garázsok, a cselédlakások [...], egy kis lakás, melyet Tóni néni használt, amikor hazalátogatott Amerikából, és a portás lakása.

A középső ajtó az udvar végén ahhoz a pazar stílusú lakáshoz vezetett, melyet nagymamám és Bandi nagybátyám foglaltak el. Ezek a lakások a második szinten voltak, melyekhez egy múzeumi szélességű márványlépcső vezetett, két hatalmas gobelinnel díszítve. [...] A falak mentén játékos angyalszobrokkal, virágokkal, és fonódó szőlőtőkékkel ékesített pillérek sorakoztak a freskók, a festett stukkó és a filigrán díszek mellett. A falakhoz közel, társalkodásra alkalmas elrendezésben helyeztek el néhány kárpitozott kanapét és karosszéket egy díszes márványasztal köré, melyen egy nagy porcelánurna állt a nagymama kollekciójából. A mennyezetről, csakúgy, mint az összes többi szoba mennyezetéről, pompás üvegcsillárok lógtak. Ez a szoba emlékeztetett a nagy, hivatalos fogadótermekre, melyeken gyakran átsétáltam kisebb európai kastélyokban. [...]

A nagyszoba mellett volt egy elegáns kis nappali, ahova soha senki nem ment – legalábbis tudomásom szerint. A falak kifejezetten szépek voltak, szokatlan formájú selyemfoszlányokkal borítva, minden darab egy-egy aranykeretben. A bútor kecses rokokó volt, selyemmel kárpitozva. Ez egy furcsa szoba volt, mert nem volt funkciója. Nem emlékszem, hogy bárki használta volna.

A következő volt az étkező egy nagy ovális asztallal és érdekes freskókkal. Ezeket a tájképeket és mitológiai témájú festményeket kézzel festették a nagymama pontos útmutatásai szerint.

Onnan az ember besétált a faburkolatú könyvtárba. A hatalmas kandalló fölött volt egy mennyezetig érő tükör, mely visszaverte az igényesen dekorált mennyezet részleteit. Mindkét oldalon könyvespolcok álltak, és azok üvegén keresztül lehetett szemügyre venni a nagymama felbecsülhetetlen értékű könyveit a porcelánokról. A könyvtár, amit egyben nappalinak is használtak, nagyon kényelmesen volt berendezve túltömött karosszékekkel, egy nagy kávézóasztallal a kandalló előtt, és további székekkel és asztalokkal, társalkodásra alkalmas elrendezésben.^[1]

Apám emlékezett a könyvtárra, ennek a pazar rezidenciának a középpontjára. Ez volt a helyszíne a gyakori és elegáns összejöveteleknek is. Gyönyörű bőrkötésű könyvek végtelen sorai borították a falakat. Közülük sok képzőművészeti témájú volt, Fanni elsődleges érdeklődését kielégítve, míg a könyvgyűjtemény más részei egy elég eklektikus válogatást képviseltek, régiségük volt az egyetlen közös nevező. A régi könyveknek nagy presztízse és értéke volt, csupán a koruk miatt. Volt köztük német, angol, francia, és természetesen magyar nyelvű is.

Egy kicsi, de nagyon fontos szoba teljes mértékben a nagymama híres, főként sèvres-i és meissenai porcelángyűjteményének adott otthont. Ezek a tárgyak üvegpolcokon, üvegajtók mögött foglaltak helyet. A porcelánok között voltak elegáns, kecses, gyönyörű figurák különféle beállításokban és ruhákban. Egy tipikus darab az osztrák császárt ábrázolta feleségével és gyerekével.

Az üvegpolcok alatt ferde, nyitott polcok voltak üvegfedővel, ahol a nagymama különleges csésze- és csészealjgyűjteménye volt látható. Minden egyes fiókban volt egy komplett teáskészlet – csészek, csészealátétek, teáskanna, cukortartó és tejszíntöntő; voltak kávékészletek is, és külön készletek forró csokoládéhoz. Én kifejezetten szerettem nézegetni azt a teáskészletet, mely Terézia császárnőt, férjét és gyerekeit ábrázolta.^[2]

A Werbőczy utca 7-ben található sok szoba közül néhány maradandó emlékeket hagyott apámban. Az egyik ilyen a porcelánszoba volt, ahol ő csak nagyon lassan és hátratett kézzel közlekedhetett.

*A Hatvany-palota belső terei: előtérben a szalon, háttérben Fanni porcelánszobája, 1920-as évek
(Anthony Sundstrom jóvoltából)*

Egy másik a nagy, rózsaszínű márvány fürdőszoba volt egy hatalmas fürdőkáddal a közepén, ami olyan mély volt, hogy lépcsők vezettek bele. Ez rendkívüli luxusnak számított abban az időben Magyarországon, még a kiváltságosok körében is.

Engem leginkább az bűvölt el, hogy volt két nagy mosdókagyló egymás mellett, és köztük egy picike, fogmosáshoz. Állítólag a picike mosdókagylóra azért volt

szükség, hogy a fogtisztítás ne szennyezze be a nagyokat. Én ezen mindig jót szórakoztam. A konyha a legfelső szinten volt, hogy a főzés során keletkező szagok ne járják át az egész házat.^[3]

Apámat kisfiú korában lenyűgözte a nagymama varrószozája. Emlékszem, ahogy szinte gyerekes bűvölettel mesélt róla. Volt ott egy próbababa, melyet Fanni alakjára készítettek, időnként kissé módosítva azt, ha esetleg változtak a méretei. A ruháit a varrónője ott helyben varrta, de a bárónőt nem kellett ruhapróbákkal zavarni. A varrónő a próbababán igazította méretre a ruhákat, majd átnyújtotta a készterméket Fanninak, ami úgy illett rá, mint a kesztyű.

Fanni, 1894

(Anthony Sundstrom jóvoltából)

A régi szép időkben a gazdagok stílusosan utaztak, rengeteg egymáshoz illő, egyedi poggyással és kalapdobozzal, melyek mindegyikén ott díszelgett a monogram és a családi címer. Fannit utazásai során mindig elkísérte a társalkodónője. Ez a hölgy – egy olvasott, kulturált személyi asszisztens – kiment a pályaudvarra, még mielőtt Fanni megérkezett volna, és méretre szabott, monogramos huzattal vonta be a privát, első osztályú vonatkabin üléseit. Ha hinni lehet a családi anekdotáknak, Fanni egyszer azt mondta, hogy inkább nem utazik többé, ha már nem utazhat ilyen módon. Természetesen alkalmazkodott a változó időkhöz, és utazott továbbra is ezen úri allűrök nélkül.

Az irodalom és a képzőművészet iránti lelkes érdeklődésén kívül Fanni sikeresen bevésett valami mást is unokája elméjébe. Végláthatatlan és szélsőségesen szigorú leckéket adott apámnak asztali modorból. Minden egyes alkalommal, amikor meglátogatta nagyanyját és nála étkezett, a kis Józsefnek úgy kellett ülnie az asztalnál, hogy bokái és térdei szorosan összeérjenek, csuklója ne nyugodjon az asztalon, egy-egy könyvet szorítva hónaljában, hogy könyökét maga mellett tartsa, és egy harmadik könyvet egyensúlyozva a fején a helyes testtartás végett. A szalvétának az ölében volt a helye, és minden fogáshoz az annak megfelelő evőeszközöket kellett használni. Tele szájjal beszélni vagy kézzel megérinteni az ételt ugyanolyan elképzelhetetlen dolog volt, mint felállni az asztaltól, mielőtt arra engedélyt kért és kapott volna. Fanni módszerei bár spártaiak voltak, már-már kegyetlenek is, kétségtelenül meghozták az eredményt. Apámnak már nagyon fiatal korában természetessé vált a tökéletes asztali modor. Amikor arra került a sor, hogy engem is megtanítsa,

ugyanolyan alapos és következetes volt, mint nagyanyja, de sokkal kedvesebb és gyengédebb megközelítéssel.

4. FEJEZET

Tehetség

A következő generáció tagjai tehetségükről, a művészetek iránti szenvedélyükről és annak jelentős mértékű támogatásáról váltak ismertté. 1880 és 1900 között egy kiváltságos és hihetetlenül vagyonos családba születte, mindannyian a lehető legjobb oktatásban részesültek, külföldre utazhattak, már kora gyerekkorukban elsajátítottak több idegen nyelvet, mialatt a művészet és a kultúra legfinomabb formáihoz volt hozzáférésük. Természetesen ez önmagában nem lett volna elég. Jó ízlés, tehetség, szorgalom és eltökéltség is kellett ahhoz, hogy kiemelkedő és figyelemre méltó módon járuljanak hozzá a XX. század eleji magyar irodalomhoz és képzőművészetéhez.

Generációjában kétségtelenül Lajos volt a legismertebb Hatvány. Sándor elsőszülött fia semmilyen érdeklődést sem mutatott a családi vállalkozás iránt, inkább az irodalomhoz vonzódott. Németországban és Magyarországon folytatott tanulmányai után író, színdarabíró, kritikus, irodalomtörténész és a kortárs magyar próza és költészet egyik legjelentősebb támogatója lett.

Hatvany Lajos az 1910-es években. Székely Aladár felvétele.

Társalgott Rodinnel Párizsban, Reinhardt-tal Berlinben, sikeres könyve jelent meg Lipcsében (*Die Wissenschaft des nicht Wissenswerten* [A tudni nem érdemes dolgok tudománya], 1908), darabját mutatták be Münchenben (*Die Berühmten* [A híresek], 1913), de a „szép hant”, mely Pesthez kötötte, Ady, a *Nyugat* és a modern magyar irodalom volt. [...] Nem lett német író, mindig hazatért.^[4]

Lajos több irodalmi folyóiratot alapított, közülük a legbefolyásosabb a *Nyugat* volt. Ez a haladó kiadvány megjelenési lehetőséget biztosított olyan tehetséges, felemelkedő írók és költők számára a XX. század elején, mint például Ady Endre, akivel Lajos nagyon szoros barátságban volt. 1915-ben Lajos elköltözött a család Nádor utcai házából a budai Várban lévő saját rezidenciájába, mely sok grandiózus intellektuális összejövetel, úgynevezett „szalon” helyszíne volt. Bajor

Gizi, Szinyei Merse Pál, Karinthy Frigyes, Szép Ernő, Thomas Mann és Bartók Béla is a visszatérő vendégek közé tartozott.

„1917-ben Hatvany Lajos a *Pesti Napló* tulajdonos-főszerkesztője lett, azé az orgánumé, amely a Károlyi-forradalmat készítette elő. Ugyanakkor indította Karinthyval, Kosztolányival, Tóth Árpáddal az *Esztenő* című irodalmi folyóiratot.”^[5]

Ahogy az I. világháború véget ért, az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlott. Magyarországon kaotikus politikai felfordulások sorozata következett, kezdve a liberális demokráciával való rövid flörtöléssel, mely gyorsan elfajzott egy szovjet stílusú kommunista rezsimmé, mielőtt végül megállapodott volna egy konzervatív nacionalista kormánynál.

Gróf Károlyi Mihály parlamenti képviselő volt az I. világháború alatt, annak legnevezetesebb kritikusaként. 1916-ban megalapította az Egyesült Függetlenségi Pártot. A béke és az Ausztria és Magyarország közti kapcsolatok fellazítása mellett érvelt. Károlyi feleségül vette Gróf Andrássy Katinkát, egy másik nagyon befolyásos magyar család tagját. A hamarosan bekövetkező őszi forradalom alatt Károlyi vette át az ország vezetését. 1918. november 16-án demokratikus köztársasággá nyilvánította Magyarországot, és annak ideiglenes elnöke lett. 1919. január 11-én hivatalosan is elismerték mint elnököt. Jászi Oszkár nemzetiségi miniszter volt Károlyi egyik legfőbb szövetségese az őszi forradalom alatt, aki maga is a Hatvany család tagja lett, amikor feleségül vette Lajos unokatestvérét, Lesznai Annát, a kiváló költő- és írónt. Lajos publikálta Lesznai Anna első versét a *Nyugatban*. Anna magyar népművészeti ihletésű textil- és könyvborító-terveiről is ismert volt. Károlyi és Jászi mellett Hatvany Lajos volt az őszi forradalom

forradalom egyik vezető egyénisége. Mint sok más Hatvany, ő is baloldali, liberális gondolkodású volt, sokra tartotta a demokráciát. Bár egyetértett Károlyi elképzeléseivel, Lajos így jellemezte azok hiányosságait: „A vitából nem született döntés, és a döntésből nem lettek tettek. Kabinet? Ugyan! Az inkább egy vitaklub volt.”^[6]

Károlyi rövid életű Magyar Demokratikus Köztársaságának egy kommunista hatalomátvétel vetett véget, Kun Béla vezetésével. Károlyi elfogadta a veszteséget, visszavonult a politikától, és elhagyta az országot.

Ausztria–Magyarország felbomlása és az ebből eredő Magyar–Szovjet Tanácsköztársaság 133 napja – amely 1919. március 21-én a demokratikus kormány helyébe lépett – megsemmisítette az uralkodó politikai osztály és a magyar zsidóság szövetségét. Az a tény, hogy a kommunista rezsim vezetői túlnyomórészt zsidó származásúak voltak – például Kun Béla, a Forradalmi Kormányzó Tanács erős embere –, kényelmes ürügyet szolgáltatott arra, hogy a zsidókat a kommunistákkal azonosítsák, annak ellenére, hogy a legtöbb zsidó elutasította a bolsevizmust. Amikor 1919 novemberében Horthy Miklós tengernagy fehér lován bevonult Budapestre, a Fehér Nemzeti Hadsereg élén, beszédében „bűnös város”-nak nevezte a magyar fővárost. Ez jeladás volt a heves antiszemitizmusra. A szovjet diktatúra vörös terrorját gyorsan felváltotta a jobboldali tisztí különítmények és nemhivatalos katonai szervezetek még kérlelhetetlenebb fehér terrorja. [...] Miután egyedülálló magasságokba emelkedett a monarchia idején, a magyar zsidóság – az I. világháború után Európában elsőként – zsidóellenes törvényekkel találta szemben magát. 1920-ban a parlament egy olyan törvényt hozott, amely korlátozta a zsidó hallgatók felvételét az egyetemre.^[7]

Akárcsak Károlyi, Lajos is az emigrációt választotta. A következő nyolc évet Bécsben töltötte, de rettenetes honvágya lett, ezért 1927-ben elhatározta, hogy hazatér, megkockáztatva a megaláztatást és a börtönt. Hatvany Lajos ellenezte a kommunista rendszert, ugyanakkor kemény

és szókimondó kritikusa volt Horthy konzervatív nacionalista rendszerének. Az őszirózsás forradalomban betöltött szerepéért másfél év börtönre ítélték. Egészségügyi okokra hivatkozva kilenc hónap múlva kiengedték. A család aggódott, hogy üzletén és hírnevén csorba eshet, így inkább kivásárolta Lajost a Deutsch Ignác és Fia cégből.

Hatvany Lajos leghíresebb könyve, az 1927-ben megjelent *Urak és emberek* bár fikció, sok önéletrajzi elemet tartalmaz, és gyakran hasonlítják Thomas Mann *A Buddenbrook ház* című családrégényéhez.

Lajos öccse, Hatvany Ferenc sem mutatott érdeklődést a családi üzlet iránt. Nagyon tehetséges festőként különböző mestereknél tanult Magyarországon és Párizsban. Munkái néha még ma is feltűnnek egy-egy budapesti aukción. Ferenc saját jogán is kiváló festő volt, de legtöbbször legendás hírért műgyűjteményéről ismerték, amolyan európai Rockefellerként emlegették.

Ferenc több mint hétszáz darabot számláló gyűjteménye olyan festők műveit tartalmazta, mint Ingres, Pissarro, Delacroix, Constable, Bonnard, Degas, Corot, Courbet, Renoir, Manet, Cézanne, Chassériau, Daumier, Gauguin, Picasso, El Greco és Tintoretto, továbbá a magyar kortárs festők közül Szinyei, Csontváry, Rippl-Rónai, Munkácsy, Mednyánszky, Derkovits, Fényes, Lotz, Ferenczy, Czóbel és Paál munkáit. Bár nem ez volt a legnagyobb gyűjtemény Magyarországon, széles körben az egyik legszínvonalasabbnak tekintették.

A családi anekdota szerint a fejedelmi gazdagságú, jeles mecénásként is ismert cukorbáró, Hatvany-Deutsch Sándor 1904-ben vendégül látta vidéki birtokán Wekerle Sándor egykori és későbbi miniszterelnököt. A hatvani kastélyt

körülvevő lenyűgöző parkban a házigazda a következő szavakkal mutatta be fiait Magyarország első nem nemesi származású kormányfőjének: „Ez – s itt Lajosra mutatott, akit akkor avattak *summa cum laude* doktorrá – filozófus, az a másik, éhenkórász kinézésű – egy kézlegyintéssel a jeles festő és műgyűjtő, Ferenc felé intve – annál is rosszabb.”^[8]

Sándor három gyereke közül Irén volt a legfiatalabb. Mint minden rokona, Irén is olyan környezetben nőtt fel, ahol már kiskorában megtanulhatott több idegen nyelvet, Európa-szerte utazhatott, és ennek köszönhetően egy olvasott, kulturált felnőtté érett. 1905-ben feleségül ment egy ambiciózus fiatal diplomáshoz, Hirsch Alberthez. Két bátyjával, Lajossal és Ferencsel ellentétben, Irént érdekelte a családi vállalkozás, szeretett volna annak aktív részese lenni, de mint nőt, nem fogadták el üzlettársként, és nem is bátorították arra, hogy ilyen törekvései legyenek. Így aztán férje, Hirsch Albert lépett a helyébe.

Hatvany Irént az édesapja halálát követő években Emma lányának neveltetése, a kastély berendezésének bővítése és a park fejlesztése kötötte le. Egyre több időt töltött Hatvanban. Megtapasztalta a nagy elmaradottságot és szegénységet, azonosult a község és az uradalom gondjaival. Nyomasztotta saját gazdagságának tudata és az a tény, hogy egyedül – és mint nő – képtelen a változtatásokra. Szociális érzékenysége magasan fejlett volt. Őszinte empátiával segítette a rászorulókat.^[9]

Dédnagyapámnak, Hatvany Józsefnek és feleségének, Fanninak négy gyereke született: Lili, Endre, Antónia és nagyapám, Bernát, aki a

Bertalan nevet használta, valószínűleg azért, hogy megkülönböztesse magát nagyapjától, idősebb Bernáttól.

Balról jobbra: Mariella, Fanni, Fanni ápolónője, Antónia és Lili New Jerseyben, 1950-es évek

(Anthony Sundstrom jóvoltából)

Lili volt a legidősebb, akinek írói tehetsége már fiatalkorában megmutatkozott. Ahogy lánya, Mariella írja visszaemlékezésében: „Anyám már kisgyerek korában elkezdett történeteket írni, és amikor nyolcéves lett, nagyapám nyomtatásban megjelentette az egyiket, ami feldühítette nagyanyámat, mert ő a fiait többre becsülte.”^[10]

Hatvany Lili sikeres író, színdarabíró és regényíró lett, aki magyarul, németül és olaszul publikálta műveit az 1920-as és '30-as években.

Anyám nemcsak szép és tehetséges, de rendkívül szellemes is volt. Amikor épp olyan hangulatban volt, nagyon vicces tudott lenni. Szípközvetítő társadalmi életet élt, miközben megőrizte hírnevét mint Magyarország egyik legnépszerűbb színdarabírója. Szinte egy hét sem volt, amikor nem adott volna egy káprázatos partit – egy ebédet, egy elegáns vacsorát, vagy egy esti táncos összejövetelt, melyet egy svédasztalos vacsora követett. Ezeken az összejöveteleken a budapesti irodalom képviselői, színészek, zenészek, koncertek sztárjai és követségi tagok vettek részt, de jelen voltak az éppen Budapestre látogató hollywoodi kiválóságok is. Molnár Ferenc színdarabíró, anyám jó barátja, gyakran telefonált, és személyesen is sokszor megfordult nálunk. Ő volt a legjobb barométer anyám színdarabjai sikerének vagy kudarcának előrejelzésében. Ha a premiért követő reggel Ferenc telefonált, hogy gratuláljon a darabhoz, anyám tudta, hogy az kudarcot jelent. Ha a telefonhívás elmaradt, biztosra vehette, hogy a színdarab sikeres lesz. Ezek a telefonhívások állandó viccek forrásaivá váltak Budapesten.^[11]

Endre (Bandi) 1916-ban csatlakozott a Deutsch Ignác és Fia céghez. Saját generációján belül ő sokkal aktívabb volt a családi vállalkozásban, mint bármelyik testvére vagy unokatestvére, kivéve Irén férjét, Hirsch Albertet. Bandi kezdeményezései nyomán a Hatvani Paradicsomkonzerv-gyár az 1930-as évekre nagyon sikeres vállalkozássá fejlődött, annak ellenére, hogy Albert eleinte kételkedéssel és ellenérzéssel állt hozzá. A paradicsom nagy részét Hatvanban, a családi birtokon termesztették, és a fémlemezt Angliából importálták a gyárban készített konzervdobozokhoz. A helyben feldolgozott és konzervált paradicsompüré nagyon népszerű volt Magyarországon, de Angliába és a Benelux államokba is exportálták. Bandi emellett lelkes sportember volt, sok időt töltött Hatvanban lovaglással, élvezte a vidéki életet, de több családtag egybehangzó

emlékei szerint elég nehéz természete volt. Minden jel arra mutat, hogy Bandi és Bertalan nagyapám nem jöttek ki egymással.

Antónia (Tóni) építészetet tanult, ami elég szokatlan választás volt egy nő számára Magyarországon a XX. század elején. „Tóni néni ápolónőként szolgált a Vöröskeresztnél az első világháború alatt Budapesten. Az 1930-as évekre az Európa fölött képződő viharfelhők teljes tudatában, valamint domináns anyjától való elszakadás reményében az Egyesült Államokba emigrált.”^[12]

Jegyzetek

- 1 Sundstrom, Mariella: *Happily Hungarian*. Publikálatlan kézirat, 1995, 4–9.
- 2 Ibid. 9–10.
- 3 Ibid. 10.
- 4 Rozsics István: Hatvany Lajos az író és az irodalompolitikus. In *A Hatvanyak emlékezete*. Hatvany Lajos Múzeum, Hatvan, 2003, 26.
- 5 Ibid. 28.
- 6 Vermes, Gábor: The October Revolution. In Völgyes, Iván: *Hungary in Revolution*. University of Nebraska Press, Lincoln, 1971, 49.
- 7 Lendvai, Paul: *Hungary Between Democracy and Authoritarianism*. Columbia University Press, New York, 2012, 57–58.
- 8 Géber Antal: Magyar műgyűjtők I–II. Publikálatlan gépirat a Szépművészeti Múzeum könyvtárában. In Molnos Péter: *Elveszett Örökség*. Kieselbach Galéria, Budapest, 2017, 345.
- 9 Korzim Erika: Emlékezés a Hatvanyakra. In *A Hatvanyak emlékezete*. Hatvany Lajos Múzeum, Hatvan, 2003, 11.
- 10 Sundstrom, Mariella: *Happily Hungarian*. Publikálatlan kézirat, 1995, 6.
- 11 Ibid. 16.
- 12 Ibid. 24.

Tartalom

1. Só
2. Cukor
3. Pompa
4. Tehetség
5. Bőr
6. Kiváltság
7. Költészet
8. Száműzetés
9. Pusztulás
10. Ambíció
11. Nézetek
12. Szétszóródás
13. Kontraszt
14. Ugrás
15. Igazságtalanság
16. Összeomlás
17. Falak

18. Doris
19. Kétségbeesés
20. Zsófia
21. Oázis
22. Hegymenet
23. Innováció
24. Ablak
25. Kompromisszum
26. Trabant
27. Hatás
28. Szakadék
29. Csábítás
30. Tea
31. Megtévesztés
32. Vágy
33. Bécs
34. Szocializmus
35. Judit
36. Diagnózis
37. Toulouse
38. Szakítás

39. Előrejelzés

40. Visszatérés

41. München

42. Reményvesztés

43. Csend

44. Hullámok

Jegyzetek

Egyéb források

eKönyv

Forgalmazza:

eKönyv Magyarország Kft.

www.ekonyv.hu

Felhasznált betűtípusok

Marcellus – SIL Open Font License

Noto Serif – Apache License 2.0

Petrona – SIL Open Font License